

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
DOMINIKA DZWONKOWSKA, JERZY ROMANOWSKI, RAFAŁ WIŚNIEWSKI, MARCIN ZARZECKI	
Interdyscyplinarne badania oceny wartości przyrodniczych i społecz- nych Kampinoskiego Parku Narodowego	9
CZĘŚĆ I	
RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO	
MAREK KLOSS, PIOTR KIEŁTYK, LESZEK KUCHARSKI	
Bogactwo fitocentyczne Kampinoskiego Parku Narodowego	21
PIOTR KIEŁTYK, MAREK KLOSS, LESZEK KUCHARSKI	
Bogactwo florystyczne Kampinoskiego Parku Narodowego	45
PIOTR CERYNGIER, DAWID MARCZAK	
Różnorodność i stan poznania chrząszczy (Insecta: Coleoptera) Kampi- noskiego Parku Narodowego i jego otuliny	61
JERZY ROMANOWSKI	
Bogactwo fauny kręgowców Kampinoskiego Parku Narodowego	113
CZĘŚĆ II	
ZNACZENIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO DLA MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ	
RAFAŁ WIŚNIEWSKI	
Ku przyszłości? Kampinoski Park Narodowy z perspektywy młodzie- ży akademickiej.	129

MARCIN ZARZECKI

Eko-świadomość jako element proekologicznych postaw młodzieży
akademickiej. Wstęp do interpretacji fenomenologicznej 141

DOMINIKA DZWONKOWSKA

Znaczenie Kampinoskiego Parku Narodowego dla ethosu ekologiczne-
go młodzieży akademickiej 157

Noty o autorach 174

Załącznik 177

WSTĘP

Świat przyrody od zawsze fascynował i inspirował człowieka, budził jego zainteresowanie, sentyment, a czasem lęk przed nieokiełznanymi żywiołami. Masowa migracja do miast sprawiła, że świat przyrody stał się elementem obcym, a wcześniejsza współzależność człowieka od środowiska zanikła, a na pewno stała się w codziennym życiu mniej widoczna. Przyrodę ograniczono do skwerów, parków miejskich, parków narodowych i rezerwatów czy innych miejsc rekreacji znajdujących się w mieście i poza miastem. Jednym z takich miejsc jest Kampinoski Park Narodowy, cenny przyrodniczo obiekt, który jest popularnym miejscem rekreacji i obcowania z przyrodą warszawiaków. Park ten pozostaje o tyle unikalny, że nie ma drugiej europejskiej stolicy sąsiadującej z obszarem przyrody chronionej, czyniącym w ten sposób kontakt z naturą tak łatwym dla mieszkańców Warszawy.

Bliskość obszarów przyrodniczych i miejskich budzi ciekawość nie tylko mieszkańców stolicy, ale także naukowców różnych dyscyplin. Wyrazem zainteresowania wartościami przyrodniczymi i społecznymi Kampinoskiego Parku Narodowego przez badaczy o różnorodnych specjalizacjach z dziedzin nauk humanistycznych i biologicznych była realizacja projektu „Zachowanie różnorodności biologicznej Kampinoskiego Parku Narodowego a życie i zdrowie mieszkańców aglomeracji warszawskiej”. Z satysfakcją oddajemy do rąk Czytelników tom podsumowujący wyniki uzyskane w tym interdyscyplinarnym projekcie.

Dominika Dzwonkowska
Jerzy Romanowski

DOMINIKA DZWONKOWSKA

Instytut Ekologii i Bioetyki
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
d.dzwonkowska@uksw.edu.pl

JERZY ROMANOWSKI

Wydział Biologii i Nauk o Środowisku
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
j.romanowski@uksw.edu.pl

RAFAŁ WIŚNIEWSKI, MARCIN ZARZECKI

Instytut Socjologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
r.wisniewski@uksw.edu.pl, m.zarzecki@uksw.edu.pl

INTERDYSCYPLINARNE BADANIA OCENY WARTOŚCI PRZYRODNICZYCH I SPOŁECZNYCH KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO

1. Wstęp

Coraz większa liczba Europejczyków mieszka w miastach, prognozuje się, że do 2020 roku nawet 80% populacji europejskiej będą stanowić mieszkańcy miast. W związku z tym pogłębia się alienacja człowieka od świata przyrodniczego i zmniejsza się znajomość praw rządzących tym światem. W świecie, gdzie kontakt z przyrodą jest niekiedy ograniczony do nawadniania doniczki z kwiatkiem na parapecie, coraz większego znaczenia nabierają miejsca, które mogą dać możliwość obcowania z florą i fauną prawie nienaruszoną przez człowieka. Takim szczególnym miejscem dla mieszkańców Warszawy jest analizowany w niniejszej monografii Kampinoski Park Narodowy (KPN). Projekt „Zachowanie różnorodności biologicznej Kampinoskiego Parku Narodowego a życie i zdrowie mieszkańców aglomeracji warszawskiej” umożliwił przeanalizowanie KPN w jego różnych aspektach, przede wszystkim od strony jego walorów przyrodniczych, a także w wymiarze, jaki park pełni w świadomości młodzieży akademickiej.

Projekt był realizowany wiosną i latem 2015 roku przez interdyscyplinarny zespół specjalistów z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW). Badania w projekcie odbywały się dwutorowo: na płaszczyźnie przyrodniczej oraz na płaszczyźnie socjologicznej (zob. Załącznik na końcu książki). Projekt obejmował badania, które realizują założenia Misji i strategii rozwoju UKSW, a jednym z kluczowych założeń tej Misji jest współpraca z otoczeniem. Stąd jako przedmiot badań wybrano Kampinoski Park Narodowy, z którym Uniwersytet sąsiaduje i który już wcześniej był obiektem analiz uczelnianych przyrodników. Krótki okres realizacji projektu sprawił, że wyniki mogą być traktowane jako wstępne względem szerszej zakrojonych badań obszarów cennych przyrodniczo od strony biologicznej, społecznej i filozoficznej.

2. Znaczenie badań interdyscyplinarnych

Historia rozwoju nauki pokazuje drogę od jednej wspólnej nauki w czasach jej początków, przez rosnącą specjalizację nauk i wyodrębnienie się nauk szczegółowych aż do kultu nauk empirycznych. Powoli są również odkrywane wartości badań interdyscyplinarnych. Współczesne sukcesy nauk empirycznych przyczyniły się do słusznego prestiżu tego typu poznania, ale jednocześnie do marginalizowania nauk humanistycznych i podkreślania roli badań, których wyniki mogą służyć praktycznemu wykorzystaniu. Tego typu podejście zawęziło badania naukowe i zamknęło je głównie w badaniach empirycznych, co zresztą ma też odzwierciedlenie w wielu językach europejskich, w których słowo „nauka” oznacza nauki empiryczne, a na określenie poznania typu humanistycznego używa się innego terminu. Analiza rozwoju nauki pokazuje, że próby zawężenia sposobu rozumienia tego terminu nie przysłużyły się samej nauce. Przykładem mogą być chociażby zmagania dziewiętnastowiecznych pozytywistów czy empiriokrytyków, które doprowadziły do tak wąskiego modelu nauki, że nawet niektóre pytania badawcze czy hipotezy nie mogły być w niej formułowane.

Szukanie granic nauki i naukowości doprowadziło do ponownego spostrzeżenia wartości nauk humanistycznych, których wyniki analiz wprawdzie nie mogą być wykorzystane bezpośrednio, niemniej stanowią cenny wkład w poszerzanie wiedzy o badanym świecie. Co więcej, zauważono, że eliminacja nauk humanistycznych z panteonu wiedzy nie służy rozwojowi samej nauki, a różnorodność ujęć badanego przedmiotu sprawia, iż może on zostać poznany bardziej całościowo. Przyjmując jako obiekt rozważań Kampinoski Park Narodowy, największy obszar chroniony w centralnej Polsce, można zauważyć, że jest on nie tylko cennym przyrodniczo, potencjalnym obiektem badań przyrodnika, ale także odgrywa ważną

rolę społeczną, a przede wszystkim generuje pewnego rodzaju postawy etyczne. Pełny obraz parku przypomina brylant, przez którego fasety można przyjrzeć się bardziej szczegółowym zagadnieniom i fenomenom. W celu podjęcia oceny wartości parku z wielu perspektyw, odpowiednich dla specyficznych metodologii badawczych nauk humanistycznych i przyrodniczych, w projekcie „Zachowanie różnorodności biologicznej Kampinoskiego Parku Narodowego a życie i zdrowie mieszkańców aglomeracji warszawskiej” współpracę podjęli socjolog, filozof, botanicy i zoolodzy.

W projekcie zadano przede wszystkim pytania o walory przyrodnicze parku, o jego zasoby naturalne i wartość dla środowiska (zob. Załącznik). Oprócz tego interesujące dla badaczy było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak owe unikalne walory są odbierane przez młodzież akademicką, a przede wszystkim, czy to, co budzi zainteresowanie biologów i przyrodników, jest również atrakcyjne i interesujące dla studentów. Celem podstawowym projektu było przedstawienie wieloperspektywnego, koherentnego, ale nie zintegrowanego opisu Kampinoskiego Parku Narodowego jako terytorialnej jednostki ekologicznej oraz postaw społecznych wobec parku, w tym identyfikacji świadomości społecznej i opinii publicznej. Zadanie takie może wydawać się nader problematyczne, ponieważ już Wilhelm Dilthey w twórczości filozoficznej radykalnie rozgraniczył nauki o człowieku od pozytywistycznych implikacji poznawczych. Dilthey dokonał krytyki przypisywania rzeczywistości społecznej, i człowiekowi jako twórcy owej rzeczywistości, atrybutów charakteryzujących świat przyrodniczy. Według filozofa wiedza może być pozyskiwana na dwa sposoby. Pierwszy koncentruje się na danych zmysłowych, a drugi – będący funkcją umysłu – opiera się na danych empirycznych. Dilthey dokonał rozróżnienia między umysłem a rzeczywistością na kontinuum nauki przyrodnicze (*Naturwissenschaften*) i nauki o człowieku (*Geisteswissenschaften*), a tym samym przez dychotomię poznania świata przygotował filozoficzne podłoże dla wyróżnienia socjologii interpretatywnej, twierdząc, że istnieją dwa sposoby poznawania świata, przy czym jeden weryfikuje hipotezy o świecie zjawiskowym, a drugi jest próbą zrozumienia konstruktów mentalnych tworzonych w procesie interpretacji rzeczywistości. Nauki przyrodnicze różnią się od nauk o kulturze, ponieważ obiekty natury są dostępne zmysłom jako fenomeny zewnętrzne, natomiast zjawiska kulturowe pozostają dostępne jedynie jako fenomeny mentalne (psychiczne).

Autorom niniejszej publikacji bliższa była perspektywa Maxa Webera, który akceptował dychotomię *Naturwissenschaft – Geisteswissenschaft*, ale twierdził przy tym, że dystynkcje poznawcze wynikają z poznawczych celów nauk społecznych i nauk przyrodniczych, a nie jedynie z różnic w sposobie poznawania badanych fenomenów. Zdaniem niemieckiego filozofa i socjologa człowiek nie może być

rozumiany wyłącznie w kategoriach zewnętrznych fenomenów, ale raczej w kategoriach motywacji leżących u podstaw społecznych działań. Twierdził, że zarówno nauki przyrodnicze, jak i kulturowe zobligowane są do opisywania wielu aspektów rzeczywistości, co zakłada subiektywny wybór badacza. Socjolog może chcieć szukać tych opisów w uogólnieniach zachowań ludzkich lub może być również zainteresowany cechami partykularnymi aktorów i znaczeniami, jakie przypisują oni swoim działaniom. Innymi słowy, każda metoda naukowa jest wyborem z nieskończonej liczby wariantów empirycznych sposobów poznawania rzeczywistości, co stanowi także myśl przewodnią autorów niniejszej publikacji¹.

W przypadku KPN nie jest zaskakujące zainteresowanie biologów i przyrodników, których przyciągają tam unikalne zasoby i cenne ekosystemy naturalne. Stąd nie budzi wątpliwości włączenie części przyrodniczej prezentującej bogactwo flory i fauny KPN. Zaskoczenie może budzić jednak część socjologiczno-filozoficzna. Jest ona w zamyśle autorów i uczestników projektu próbą analizy roli, jaką park odgrywa w społeczności lokalnej, tj. mieszkańców Warszawy, a przede wszystkim w społeczności akademickiej. Autorzy przyjęli założenie o wartości badań interdyscyplinarnych i ich znaczeniu dla lepszego poznania badanego obiektu. W czasach postępującej specjalizacji nauk szczegółowych interdyscyplinarność pomaga ująć badane zagadnienie w szerszych ramach. Pozwala spojrzeć na analizowany problem nie tylko w ramach wąskiego wycinka poszczególnych nauk, ale w różnych jego aspektach i wymiarach w sposób pełniejszy, tworząc szerszy obraz badanego fenomenu.

3. Oceniane wartości Kampinoskiego Parku Narodowego

W poznawaniu znaczenia KPN szczególną rolę odgrywa ocena różnorodności biologicznej tego obszaru, przedstawiona w części przyrodniczej niniejszego tomu. Utrata różnorodności biologicznej na wszystkich poziomach życia rozpoznawana jest jako najpoważniejsze aktualne zagrożenie, któremu ludzkość musi stawić czoło. Wypracowanie naukowych podstaw i praktycznych sposobów ochrony różnorodności gatunkowej roślin i zwierząt są głównymi celami wielu specjalizacji badawczych w dziedzinie nauk przyrodniczych, takich jak ekologia i ochrona

¹ Por. H. S. Hughes, 1958, *Consciousness and Society*, Vintage Books, New York: 301.

przyrody (*conservation biology*). Badania przyrodnicze w parku ukierunkowane były w części botanicznej na udokumentowanie bogactwa fitocenotycznego, czyli zróżnicowania zbiorowisk roślinnych, oraz florystycznego, czyli bogactwa gatunkowego roślin. W części zoologicznej dokonano analizy bogactwa fauny kręgowców, czyli ryb, płazów, gadów, ptaków i ssaków, oraz fauny chrząszczy jako przedstawicieli najliczniejszego taksonu w królestwie zwierząt – owadów. Przegląd piśmiennictwa został uzupełniony o badania terenowe, weryfikujące ocenę stanu poznania fauny parku. Autorzy opracowania części przyrodniczej ściśle współpracowali z humanistami biorącymi udział w projekcie przy formułowaniu pytań zawartych w kwestionariuszu skierowanym do młodzieży akademickiej, tak aby pytania dotyczyły zagadnień ważnych dla ochrony przyrody KPN, a także wrażliwych kwestii relacji z gatunkami uciążliwymi, konfliktowymi i nawet groźnymi dla człowieka.

Część I zatytułowana „Różnorodność biologiczna Kampinoskiego Parku Narodowego” analizuje park od strony przyrodniczej. Z pierwszymi apelami o ochronę najbardziej pierwotnych fragmentów Puszczy Kampinoskiej wystąpiono w latach dwudziestych XX wieku. Jest rzeczą szczególnie ciekawą, biorąc pod uwagę szeroką reprezentację zainteresowań naukowych zespołu autorskiego niniejszego wydawnictwa, że ideę utworzenia Kampinoskiego Parku Narodowego od początku popierali przyrodnicy (wśród nich prof. Roman Kobendza) i humaniści, m.in. pisarz Stefan Żeromski. Najbardziej naturalne fragmenty Puszczy Kampinoskiej objęto ochroną rezerwatową już w latach trzydziestych XX wieku (Granica, Sieraków, Zamczysko), a w 1959 r. utworzono Kampinoski Park Narodowy, co prawda na powierzchni mniejszej niż obecnie.

Kampinoski Park Narodowy w obecnej postaci stanowi najcenniejszy przyrodniczo obszar na Mazowszu o urozmaiconym krajobrazie, w którym dominują dwa kontrastujące ze sobą elementy – piaszczyste wydmy i tereny bagienne. Różnorodność i mozaikowy układ siedlisk pociągają za sobą dużą różnorodność flory naczyniowej. Na obszarze parku, stanowiącym około 0,1% powierzchni kraju, występuje blisko połowa gatunków roślin rosnących w Polsce, w tym duża liczba roślin zagrożonych i objętych ochroną prawną. Świat zwierzęcy parku można określić jako bogaty, reprezentujący większość fauny polskiego niżu. Niektóre gatunki zwierząt zasiedlających obszar parku zostały opisane jako nowe dla nauki, inne – jako nowe dla Polski lub Mazowsza. Pod względem liczby chronionych gatunków kręgowców występujących w nizinnych parkach narodowych Polski, Kampinoski Park Narodowy, jako miejsce bytowania 185 gatunków (uwzględniając wśród ptaków tylko gatunki lęgowe na obszarze KPN), zajmuje jedno z czołowych miejsc. Stan poznania bogactwa gatunkowego flory i fauny parku staje się w ostatnich latach coraz pełniejszy. Na bieżąco prowadzona jest dokumentacja pojawiania się

nowych gatunków, w tym krajowych, budzących duże zainteresowanie społeczne (wilk), oraz inwazyjnych, stanowiących zagrożenia dla różnorodności biologicznej (np. trawianka i szop pracz).

Fragmenty pierwotnej Puszczy Kampinoskiej, które zachowały się do dziś w zadowalającym stanie, są obecnie objęte najbardziej restrykcyjną formą ochrony jako „obszary ochrony ścisłej”. Z drugiej strony utrzymanie cennych półnaturalnych łąk, pastwisk i szuwarów KPN wymaga prowadzenia ekstensywnego rolnictwa i np. powtarzalnych zabiegów koszenia lub wypasania. Realizacja Planu ochrony KPN wymaga stosowania wielu różnorodnych działań konserwatorskich, których skuteczność w dużym stopniu zależy od współdziałania z lokalną społecznością i mieszkańcami pobliskiej Warszawy. Ważnym wnioskiem wpływającym z badań postaw młodzieży akademickiej jest generalna akceptacja dla ochrony przyrody w parku, w tym dla takich form aktywnej ochrony jak restytucja i reintrodukcja gatunków roślin i zwierząt. Przejawem świadomości ekologicznej młodzieży jest również rozumienie roli ekologicznej drapieżników w parku i wiele innych deklarowanych wartości etycznych.

Część pierwsza monografii przybliży przyrodę parku, przedstawia jego unikalne walory naturalne, ale jednocześnie stanowi wstęp do analiz KPN od strony socjologicznej i etycznej, zwłaszcza co do sposobu, w jaki społeczność akademicka odnosi się do dziedzictwa przyrodniczego znajdującego się w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy. Badanie o charakterze eksploracyjnym przeprowadzone techniką CAWI (*Computer-Assisted Web Interview*) umożliwiło poznanie opinii 665 osób (498 kobiet i 160 mężczyzn) pochodzących w większości z dużych miast z przewagą studentów studiów stacjonarnych. Badanie zostało przygotowane w taki sposób, aby uzyskać informację w trzech odrębnych obszarach problemowych: wiedzy o przyrodzie parku; poglądów na przyrodę na przykładzie KPN; akceptowalnej granicy ingerencji człowieka w przyrodę oraz sposobów korzystania z parku. Badanie zobrazowało stan świadomości ekologicznej młodzieży akademickiej oraz ich sposób postrzegania unikalnych walorów przyrodniczych.

Istotnym aspektem życia społecznego jest to, co jest związane z jego ethosem, czyli zbiorem norm moralnych i obyczajowych. Stąd badania socjologiczne nad KPN posłużyły również do zadania pytań o wartościowanie parku. Celem tej części badania stało się wyłonienie modelu postrzegania KPN w kontekście etycznym i odkrycie, jaką rolę pełni on w hierarchii wartości młodzieży, czy ma dla niej znaczenie (przynajmniej deklaratywne), jaką wartość przedstawia w zestawieniu z innymi wartościami (ekonomicznymi lub moralnymi). Badanie miało za cel również ustalenie sposobu postrzegania poszczególnych gatunków uważanych za niebezpieczne dla człowieka bądź dla przyrody oraz nastawienia wobec ich ochrony. Istotną częścią badania było przeanalizowanie postaw wobec zwierząt

w ramach rosnącej popularności etyki zwierząt, interesujące było stwierdzenie, jak ruch intelektualny (czy aktywizm) wpływa na świadomość młodzieży akademickiej. Wątpliwości może budzić zastosowanie do analiz etycznych metodologii socjologicznej, a szczególnie narzędzi dających wyniki ilościowe. Skłania to do postawienia pytania, czy wyniki ankiet można przełożyć na wnioski właściwe dla etyki. Niewątpliwie nie jest to najlepsze podejście do analiz etycznych, chociaż zdarzało się, że niektórzy filozofowie opierali się na badaniach kwantytatywnych. Niemniej dostarcza ono ciekawych informacji o deklarowanych postawach etycznych, dając pewien zarys moralności społecznej i tym samym stanowiąc pewnego rodzaju narzędzie do zweryfikowania egzystencjalnej wartości tez etycznych.

Wyniki badania pozwalają spojrzeć na trzy płaszczyzny KPN – na jego przyrodę, na odbiór społeczny oraz na etyczne odniesienie do parku. Istotne jest powiązanie wizyt w KPN z wartościami etycznymi, a przez to ukazanie, jaką rolę pełni park w budowaniu ethosu odwiedzających to miejsce i jak wpływa na kształtowanie ich postaw wobec środowiska. Badanie ukazało, że większość ankietowanych ceni walory parku i jest przeciwna ingerowaniu w jego ekosystem. Park jest zatem postrzegany jako wartość sama w sobie, niezależna od jego ekonomicznej wartości i możliwości ewentualnego „wyprzedania” jego zasobów w celach zarobkowych. Walory estetyczne przyrody oddziałują na odwiedzających, sprawiając, że w ich oczach KPN jest istotnym dobrem. Niestety docenianie przyrody nie idzie w parze z wiedzą o niej, co czyni działania ochronne co najmniej ryzykownymi. Już od czasów Sokratesa działania etyczne łączono z wiedzą, tzw. intelektualizm etyczny zwracał uwagę na rolę czynnika poznawczego w podejmowaniu działań etycznych. Ochrona przyrody jest obszarem szczególnie wrażliwym, gdzie wiedza o tym, jak chronić otoczenie, odgrywa główną rolę. Nieodpowiednie bowiem działania ochronne w przyrodzie mogą przynieść więcej strat niż korzyści, stąd brak wiedzy o ochronie środowiska niepokoi.

Szczególnie widać owe braki w obszarze wiedzy o roli, jaką obce gatunki inwazyjne mogą odegrać w środowisku naturalnym. Raczej walory estetyczne wyglądu poszczególnych gatunków inwazyjnych były motywacją do ich ochrony, bez uwzględniania ich rzeczywistego wpływu na rodzimy ekosystem. Ponadto niepokojącym fenomenem jest problem braku poczucia odpowiedzialności i sprawczości w obszarze ochrony przyrody. Samo zadanie ochrony najczęściej jest postrzegane jako zadanie osób innych – swoich działań respondenci nie postrzegają jako wpływających na przyrodę. Respondenci wykazali się również niską motywacją do podejmowania bądź włączania się do działań ochronnych czy kampanii informacyjnych na temat ochrony przyrody parku. Te postawy są prawdopodobnie wynikiem raczkującego społeczeństwa obywatelskiego i braku wykształcenia postaw aktywnego uczestniczenia w kształtowaniu silnej społeczności lokalnej,

która ma wpływ na otoczenie społeczne, gospodarcze oraz przyrodnicze. Wydaje się, że docenianie walorów przyrodniczych parku jest dobrym punktem wyjścia dla wykształcenia tego typu postaw za pomocą odpowiedniej edukacji ekologicznej. Badania jednoznacznie pokazują deficyty w tym obszarze oraz konieczność szerokiej edukacji ekologicznej zarówno formalnej, jak i nieformalnej, która zbliżałaby człowieka do jego przyrodniczego otoczenia, a także pozwalałaby mieszkańcom miast poznawać i lepiej rozumieć świat przyrodniczy.

3. Zamiast zakończenia

Zrealizowany projekt jest próbą interdyscyplinarnego spojrzenia na otoczenie przyrodnicze aglomeracji warszawskiej. Tak skonstruowane badanie pozwala spojrzeć na KPN nie tylko od strony bogactwa jego flory i fauny, ale także przez pryzmat oddziaływania na społeczeństwo, w tym także wpływ na jego ethos. Ze względu na czas trwania badania i jego zakres może ono posłużyć jako wstęp do szerzej zakrojonego projektu badawczego. Uzyskane wyniki są jednak interesujące poznawczo oraz otwierają płaszczyznę do formułowania kolejnych pytań badawczych. Ciekawym dopełnieniem badań byłoby skonstruowanie programu edukacyjnego, który odpowiadałby na potrzebę wiedzy w analizowanych obszarach. Pozwalałoby to stworzyć odniesienie do parku, które nie tylko wiąże się z docenianiem jego wartości, ale także z praktycznym działaniem na rzecz zachowania tej wartości dla przyszłych pokoleń.

Literatura

- Dzwonkowska D., 2016, *Znaczenie Kampinoskiego Parku Narodowego dla ethosu ekologicznego młodzieży akademickiej*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 157-173.
- Ceryngier P., Marczak P., 2016, *Różnorodność i stan poznania chrząszczy (Insecta: Coleoptera) Kampinoskiego Parku Narodowego i jego otuliny*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 61-112.
- Hughes H. S., 1958, *Consciousness and Society*, Vintage Books, New York.
- Kiełtyk P., Kloss M., Kucharski P., 2016, *Bogactwo florystyczne Kampinoskiego Parku Narodowego*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku*

- Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 45-60.
- Kloss M., Kiełtyk P., Kucharski P., 2016, *Bogactwo fitocenotyczne Kampinoskiego Parku Narodowego*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 21-44.
- Romanowski J., 2016, *Bogactwo fauny kręgowców Kampinoskiego Parku Narodowego*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 113-125.
- Wiśniewski R., 2016, *Ku przyszłości? Kampinoski Park Narodowy z perspektywy młodzieży akademickiej*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 129-140.
- Zarzecki M., 2016, *Eko-świadomość jako element proekologicznych postaw młodzieży akademickiej. Wstęp do interpretacji fenomenologicznej*, w: J. Romanowski, D. Dzwonkowska (red.), *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego i jej znaczenie dla społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa: 141-155.